

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

نقش و اهمیت قاجارها در تحولات سیاسی-نظامی دوره صفویه

(۱۱۳۵-۹۰۷ ه.ق)

استاد راهنما:

دکتر حسین میرجعفری

استاد مشاور:

دکتر فریدون اللهیاری

پژوهشگر:

مرضیه بیگی زاده

تیرماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مرتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به
دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته تاریخ ایران دوره اسلامی خانم مرضیه
بیگی‌زاده

تحت عنوان

نقش و اهمیت قاجارها در تحولات سیاسی - نظامی دوره صفویه (۱۱۳۵-۹۰۷ هـ.ق)

در تاریخ ۸۹/۴/۱۳ هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه‌ی علمی استاد	دکتر حسین میرجعفری	استاد راهنمای پایان‌نامه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر فریدون اللهیاری	استاد مشاور پایان‌نامه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر علی اکبر جعفری	استاد داور داخل گروه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر ناصر جدیدی	استاد داور خارج از گروه
امضای مدیر گروه			

پاس اری

ان جالازم و دالم از سان ا ان ا مپاری و سارت و در و

رردان مام.

از ناب آ می در ن م می باران می دوزا و خاصا و

ریدن ان ا و مرادا ار.

و ن از آ می در یون ال یاری اتا و شاور ا قدرم ما پاس اری را

دارم.

چکیده

ایل قاجار در تحولات سیاسی-نظامی دوره‌ی صفویه حضور پررنگی داشته به طوری که نام تعداد زیادی از آنها در منابع عصر صفوی آمده است که از زمان تشکیل حکومت صفویه تا زمان انقراض این سلسله در کنار شاهان صفوی بوده‌اند و هر چند شورشی یا قیامی از جانب ایل قاجار علیه صفویان دیده نشده است اما بعضی از سرکردگان این ایل قربانی جاه طلبی شاهان صفوی شده‌اند. تعدادی از افراد ایل قاجار داری مقامات مهمی در دستگاه صفوی بوده‌اند از جمله؛ فرماندهی کل سپاه ایران (سپهسالار)، فرماندهی لشکریان در نبرد با دشمنان داخلی و خارجی، حکام ایالات مختلف، للگی شاهزادگان صفوی، و مناصبی همچون داروغه، قورچی باشی، بساؤل صحبت شاهان صفوی و ...

شناخت خاندان‌ها و شخصیت‌های مهم قاجاری و نقش آنها در تحولات دوره‌ی صفویه از جمله اهدافی است که در این پژوهش مد نظر است. به نظر می‌رسد ایل قاجار به طور کلی حضور پررنگی در تحولات سیاسی-نظامی این دوره از تاریخ ایران داشته‌اند.

نفوذ ایل قاجار در دوره‌ی شاه طهماسب اول نسبت به دوران سایر شاهان صفوی بیشتر بود به طوری که در حوادث جانشینی شاه طهماسب اول و بر تخت نشاندن اسماعیل دوم توانستند نقش آفرینی کنند و به نظر می‌رسد شاه عباس اول نیز بیشتر از دیگر شاهان صفوی آنها را محدود نمود و از قدرت و نفوذ آنها کاست. از خاندان‌های مهم قاجاری که حضور فعالی در دوره‌ی صفوی داشتند خاندان زیاداغلی بودند که فعالیت خود را از زمان شاه اسماعیل اول با شخصی به نام امت بیگ آغاز نمودند. سپس در دوره‌ی سایر شاهان صفوی، فرزندان و نوادگان شخص مذکور دارای مقامات مهمی در دستگاه و دربار صفویه گردیدند.

واژگان کلیدی: صفویه، قزلباش، ایل قاجار، امیرگونه خان، آقاسی بیگ

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیشگفتار ..... ط

فصل اول: کلیات

۱-۱ تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن ۱

۲-۱ پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق ۲

۳-۱ اهداف تحقیق ۲

۴-۱ پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق ۲

۱-۴-۱ پرسش‌ها ۲

۲-۴-۱ فرضیات ۲

۵-۱ روش تحقیق و مراحل آن ۳

۶-۱ معرفی و نقد منابع ۳

۱-۶-۱ منابع اصلی ۳

۱-۶-۱-۱ عالم آرای شاه اسماعیل ۳

۱-۶-۱-۲ احسن التواریخ ۴

۱-۶-۱-۳ عالم آرای عباسی ۶

۱-۶-۱-۴ خلاصه السیر ۷

۷-۱ تحقیقات ایرانی ۸

۱-۷-۱ تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در دوره معاصر ۸

۱-۷-۲ ایران در دوره سلطنت قاجار ۹

۸-۱ تحقیقات خارجی ۹

۸-۱-۱ نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه دولت صفوی ۹

۸-۱-۲ زندگی شاه عباس اول ۹

فصل دوم: صفویان در تکاپوی قدرت و پیوستن طوایف قزلباش به آنان

۱-۲ مدخل ۱۱

۲-۲ شیخ صفی الدین اردبیلی ۱۱

۱۳	۲-۳ شیخ صدرالدین.....
۱۴	۲-۴ شیخ خواجه علی.....
۱۴	۲-۵ شیخ ابراهیم.....
۱۵	۲-۶ شیخ جنید.....
۱۵	۲-۷ شیخ حیدر.....
۱۸	۲-۸ قزلباش و مفهوم آن.....
۱۹	۲-۹ ابداع تاج قزلباش.....

فصل سوم: اصل و نسب ایل قاجار و ظهور آنها در تاریخ ایران

۲۱	۳-۱ مدخل.....
۲۲	۳-۲ وجه تسمیه قاجار.....
۲۳	۳-۳ قاجارها؛ ترک یا مغول.....
۲۴	۳-۴ مسکن اولیه قاجارها.....
۲۵	۳-۵ قاجارها شاخه‌ای از ترکان غربی.....
۲۹	۳-۶ قاجارها بعد از ورود به ایران.....

فصل چهارم: ایل قاجار در دوره شیوخ صفوی و شاه اسماعیل اول

۳۳	۴-۱-۱ قراپیری بیگ در خدمت شیخ حیدر و سلطان علی.....
۳۵	۴-۱-۱-۱ قراپیری بیگ در شمار اهل اختصاص.....
۳۶	۴-۱-۲ قراپیری بیگ و نبرد با نیروهای الوند آق قویونلو و عثمانی.....
۳۷	۴-۱-۳ قراپیری بیگ و نبرد با ازبکان.....
۳۹	۴-۲ احمدسلطان قاجار.....
۴۰	۴-۲-۱ نقش احمدسلطان در جریان پناهنده شدن غزالی اغلی به ایران.....
۴۱	۴-۲-۲ کشته شدن سلطان مراد آق قویونلو به دست احمدسلطان قاجار.....
۴۱	۴-۲-۳ احمدسلطان ملقب به آچه سلطان و قودموش سلطان.....
۴۲	۴-۳ محمودبیگ قاجار.....
۴۲	۴-۴ خلیل خان قاجار.....

- ۴-۵ نارین بیگ قاجار ۴۳
- ۴-۶ دورمیش خان قاجار ۴۳
- ۴-۷ روایتی متفاوت از خلاصه السیر در مورد خاندان زیاداغلی ۴۳
- ۴-۸ نقدسخن فاروق سومر در مورد نقش ایل قاجار در دوره‌ی شاه اسماعیل اول ۴۴

فصل پنجم: ایل قاجار در دوره‌ی شاه طهماسب اول

- ۵-۱ خاندان زیاداغلی ۴۵
- ۵-۱-۱ نقش شاهویردی سلطان زیاداغلی در فرونشاندن شورش القاص میرزا ۴۶
- ۵-۱-۲ شاهویردی سلطان زیاداغلی و نبرد با کردها و گرجی‌ها ۴۷
- ۵-۱-۳ همراهی شاهویردی سلطان با اسماعیل میرزا ۴۸
- ۵-۱-۴ ابراهیم خان زیاداغلی لله‌ی شاهزاده سلطان علی ۵۱
- ۵-۱-۵ یوسف خلیفه‌ی زیاداغلی جانشین برادر ۵۱
- ۵-۲ بوداق خان قاجار حاکم قندهار ۵۱
- ۵-۲-۱ بوداق خان قاجار و سفارت هندوستان ۵۴
- ۵-۲-۲ بوداق خان و حضور در جبهه‌های شرق ۵۴
- ۵-۲-۳ بوداق خان در نبرد با نیروهای عثمانی ۵۵
- ۵-۳ گوگچه سلطان قاجار لله‌ی اسماعیل میرزا ۵۵
- ۵-۳-۱ گوگچه سلطان و همراهی با بهرام میرزا در نبرد کردستان ۵۶
- ۵-۳-۲ گوگچه سلطان و همراهی با اسماعیل میرزا در فرونشاندن شورش القاص میرزا ۵۶
- ۵-۳-۳ وفات گوگچه سلطان قاجار ۵۷
- ۵-۴ یعقوب سلطان قاجار ۵۷
- ۵-۴-۱ حمله‌ی عبیدالله خان ازبک به مشهد ۵۸
- ۵-۴-۲ خلاصه‌ای از فعالیت‌های یعقوب سلطان در دوره‌ی شاه طهماسب اول ۵۸
- ۵-۵ نارین بیگ قاجار و فتنه انگیزی در درگیری بین روملوها و استاجلوها ۵۹
- ۵-۶ علی آقا قچه سقال قورچی قاجار، ایلچی ایران در دربار عثمانی ۶۰
- ۵-۷ طول خان بیگ و ترخان بیگ ۶۰

- ۵-۸ آنچه سلطان قاجار..... ۶۰
- ۵-۹ قیاپایگ قاجار..... ۶۱
- ۵-۱۰ احمد بیگ قاجار..... ۶۱
- ۵-۱۱ طویقون بیگ قاجار و بیرام بیگ قاجار..... ۶۱
- ۵-۱۲ شاه قلی بیگ قاجار، سفیرایران در دربار عثمانی..... ۶۲
- ۵-۱۲-۱ شاه قلی بیگ، جد فتحعلی خان قاجار..... ۶۳
- ۵-۱۳ علی قلی بیگ قاجار..... ۶۴
- ۵-۱۴ نام تعدادی دیگر از افراد ایل قاجار در دوره‌ی شاه طهماسب..... ۶۴

فصل ششم: ایل قاجار در دوره‌ی شاه اسماعیل دوم و شاه محمدخدا بنده

- ۶-۱ موقعیت ایل قاجار در دوره‌ی شاه اسماعیل دوم..... ۶۵
- ۶-۲ اختلافات جانشینی شاه طهماسب اول و موضع گیری ایل قاجار..... ۶۵
- ۶-۳ موقعیت ایل قاجار در دوره‌ی شاه محمدخدا بنده..... ۶۸
- ۶-۴ پیکربندی زیاداغلی و انتصاب به حکومت شروان..... ۶۸
- ۶-۵ یوسف خلیفه‌ی زیاداغلی قربانی جاه طلبی پیکربندی زیاداغلی..... ۶۸
- ۶-۶ امام قلی خان قاجار و زمامداری طولانی مدت او در قراباغ..... ۷۰
- ۶-۶-۱ امام قلی خان و نبرد با نیروهای عثمانی..... ۷۱
- ۶-۶-۲ وفات امام قلی خان قاجار..... ۷۱
- ۶-۷ قبادسلطان قاجار اولین شخصیت قاجاری حاکم نواحی شرقی ایران..... ۷۲
- ۶-۷-۱ قبادسلطان قاجار و حضور در نبرد با ازبکان..... ۷۲
- ۶-۷-۲ قبادسلطان قاجار در جرگه‌ی طرفداران پادشاهی عباس میرزا..... ۷۲
- ۶-۸ میرزا ابراهیم قاجار..... ۷۳
- ۶-۹ نام تعداد دیگری از افراد ایل قاجار در دوره‌ی شاه محمدخدا بنده..... ۷۴

فصل هفتم: ایل قاجار در دوره‌ی شاه عباس اول

- ۷-۱ موقعیت ایل قاجار در دوره‌ی شاه عباس اول..... ۷۵
- ۷-۲ خاندان زیاداغلی در دوره‌ی شاه عباس اول..... ۷۶

- ۷۷ ..... ۱-۲-۷ حسین خان زیاداغلی در حکومت شیراز، ری، قراباغ، استرآباد.....
- ۷۸ ..... ۲-۲-۷ خلاصه‌ای از فعالیت‌های نظامی حسین خان زیاداغلی.....
- ۷۹ ..... ۳-۲-۷ حسین خان زیاداغلی و حکومت دوباره‌ی قراباغ.....
- ۷۹ ..... ۴-۲-۷ محمدخان زیاداغلی از اسارت تا حکومت.....
- ۸۰ ..... ۵-۲-۷ محمدتقی (ساروتقی)؛ وزیرمحمدخان زیاداغلی در قراباغ.....
- ۸۰ ..... ۶-۲-۷ محمدخان زیاداغلی از حکومت قراباغ تا مرگ.....
- ۸۱ ..... ۷-۲-۷ چگونگی ترقی ساروتقی در دستگاه محمدخان زیاداغلی.....
- ۸۲ ..... ۸-۲-۷ محمدقلی خان زیاداغلی.....
- ۸۳ ..... ۹-۲-۷ کلب علی خان زیاداغلی.....
- ۸۳ ..... ۳-۷ امیرگونه خان؛ داروغه‌ی قزوین، حاکم ایروان، بیگلربیگی قراباغ.....
- ۸۴ ..... ۱-۳-۷ فعالیت‌های نظامی امیرگونه خان طی سال‌های ۱۰۱۳-۱۰۱۲ هـ.ق.....
- ۸۵ ..... ۲-۳-۷ فعالیت‌های نظامی امیرگونه خان طی سال‌های ۱۰۱۴-۱۰۱۵ هـ.ق.....
- ۸۶ ..... ۳-۳-۷ پناهنده شدن جلالی‌ها به ایران و همراهی آنها با امیرگونه خان.....
- ۸۷ ..... ۴-۳-۷ فعالیت‌های نظامی امیرگونه خان طی سال‌های ۱۰۱۹-۱۰۱۶ هـ.ق.....
- ۸۸ ..... ۵-۳-۷ فعالیت‌های نظامی امیرگونه خان طی سال‌های ۱۰۲۶ و ۱۰۳۳ هـ.ق.....
- ۸۸ ..... ۶-۳-۷ فعالیت‌های سیاسی امیرگونه خان.....
- ۸۹ ..... ۷-۳-۷ وفات امیرگونه خان.....
- ۸۹ ..... ۸-۳-۷ دیگر افراد خاندان امیرگونه خان در دوره‌ی شاه عباس اول.....
- ۹۰ ..... ۴-۷ محراب خان قاجار.....
- ۹۰ ..... ۱-۴-۷ کشف جنازه‌ی شاه طهماسب و نقش محراب خان در این جریان.....
- ۹۱ ..... ۲-۴-۷ محراب خان قاجار و نبرد با ازبکان.....
- ۹۲ ..... ۳-۴-۷ اختلاف بین محراب خان و میرزا محمدشفیع، وزیر مشهد.....
- ۹۲ ..... ۴-۴-۷ محراب خان قاجار و نبرد دوباره با ازبکان.....
- ۹۳ ..... ۵-۴-۷ وفات محراب خان قاجار.....
- ۹۳ ..... ۶-۴-۷ لطیف بیگ و شریف بیگ قاجار برادران محراب خان.....

۵-۷	الله قلی بیگ قاجار، از یوزباشی تا قورچی باشی	۹۴
۱-۵-۷	الله قلی بیگ و نبرد با ملک جهانگیر	۹۴
۲-۵-۷	الله قلی بیگ و حضور در نبرد با نیروهای عثمانی	۹۵
۳-۵-۷	حضور الله قلی بیگ در نبرد گنجه و گیلان	۹۶
۴-۵-۷	مورد غضب واقع شدن الله قلی بیگ	۹۷
۶-۷	بوداق سلطان قاجار للهی شاهزاده سلطان حسین	۹۸
۷-۷	بیکر بیگ ایگرمی دورت	۹۸
۸-۷	ابدال سلطان قاجار	۹۹
۹-۷	الپان سلطان قاجار	۹۹
۱۰-۷	مهدی قلی زیاداغلی	۹۹
۱۱-۷	قلیچ بیگ قاجار	۹۹
۱۲-۷	چلبی بیگ قاجار	۱۰۰
۱۳-۷	یار قلی خان قاجار	۱۰۰
۱۴-۷	قرایبگ قاجار	۱۰۰
۱۵-۷	میرزا خان بیگ قاجار	۱۰۰
۱۶-۷	نیاز قلی بیگ قاجار	۱۰۰
۱۷-۷	حسن علی بیگ ایگرمی دورت	۱۰۰

فصل هشتم: ایل قاجار در دوره‌ی شاه صفی و شاه عباس دوم

۱-۸	محمد قلی خان زیاداغلی	۱۰۲
۱-۱-۸	جایگزینی داوودخان به جای محمد قلی خان و عواقب آن	۱۰۲
۲-۱-۸	محمد قلی در نبرد با عثمانی و بازپس گیری قلعه‌ی ایروان	۱۰۴
۲-۸	طهماسب قلی خان قاجار ملقب به شیربچه	۱۰۵
۱-۲-۸	طهماسب قلی خان در نبرد با کردان	۱۰۵
۲-۲-۸	طهماسب قلی خان در نبرد با ترکان عثمانی	۱۰۶
۳-۲-۸	تسلیم قلعه‌ی ایروان از جانب طهماسب قلی خان	۱۰۶

- ۳-۸ آقاسی بیگ قاجار معروف به گلایی ۱۰۷
- ۱-۳-۸ آقاسی بیگ و شرکت در توطئه‌ی براندازی عیسی خان قورچی باشی ۱۰۷
- ۴-۸ اغورلوبیگ قاجار ۱۰۸
- ۵-۸ مرتضی قلی خان قاجار؛ از حکومت مرو تا اسارت، از اسارت تا حکومت مرو ۱۰۸
- ۶-۸ کلب علی خان قاجار متولی آستانه‌ی صفویه ۱۰۸
- ۷-۸ ابراهیم خان ایگرمی دورت قاجار سفیر ایران در دربار عثمانی ۱۰۹
- ۸-۸ امام قلی بیگ قاجار ایشیک آقاسی باشی دربار شاه صفی ۱۱۰
- ۹-۸ قربوداق خان قاجار ۱۱۰
- ۱۰-۸ مرتضی قلی خان زیاداغلی ۱۱۰
- ۱۱-۸ مرتضی قلی خان، فرزند محراب خان، در دوره‌ی شاه عباس دوم ۱۱۱
- ۱-۱۱-۸ پناهنده شدن امام قلی خان، حاکم ماوراءالنهر، به ایران ۱۱۱
- ۲-۱۱-۸ مرتضی قلی خان از حکومت مرو تا مشهد ۱۱۲
- ۳-۱۱-۸ مرتضی قلی خان از حکومت مشهد تا سپهسالاری کل قوای ایران ۱۱۲
- ۴-۱۱-۸ فتح قندهار به سال ۱۰۵۸ هـ ق ۱۱۲
- ۵-۱۱-۸ مرتضی قلی خان از سپهسالاری تا قورچی باشی ۱۱۳
- ۶-۱۱-۸ اقدامات فرهنگی مرتضی قلی خان قاجار ۱۱۳
- ۱۲-۸ گداعلی بیگ قاجار ۱۱۳
- ۱۳-۸ آقاسی بیگ و شرکت در توطئه‌ی قتل ساروتقی ۱۱۴
- ۱۴-۸ عباس قلی خان قاجار ۱۱۵
- ۱۵-۸ رضاقلی بیگ قاجار ۱۱۵
- ۱۶-۸ اسکندربیگ قاجار ۱۱۵
- ۱۷-۸ اسلمس بیگ قاجار ۱۱۵
- ۱۸-۸ مرتضی قلی خان زیاداغلی ۱۱۶
- ۱۹-۸ محمدقلی خان زیاداغلی ۱۱۶
- ۲۰-۸ اغورلوخان زیاداغلی ۱۱۶

فصل نهم: ایل قاجار در واپسین سال‌های دوره‌ی صفویه

۱-۹	موقعیت ایل قاجار در دوره‌ی شاه سلیمان	۱۱۷
۲-۹	موقعیت ایل قاجار در دوره‌ی شاه سلطان حسین	۱۱۸
۳-۹	عباس قلی خان زیاداغلی	۱۱۸
۴-۹	محمدعلی بیگ قاجار، حاکمی خودمختار در مرو	۱۱۹
۵-۹	فولادبیگ قاجار	۱۱۹
۶-۹	کلب علی خان زیاداغلی	۱۱۹
۷-۹	الله قلی خان قاجار	۱۲۰
۸-۹	مصطفی قلی خان قاجار	۱۲۰
۹-۹	فتحعلی خان قاجار و در دست گرفتن حکومت استرآباد	۱۲۰
۱-۹-۹	شکست شکرپیگ کرد جهان بیگ لو	۱۲۱
۲-۹-۹	فتحعلی خان؛ تلاش برای نجات اصفهان	۱۲۲
۳-۹-۹	از نبرد ابراهیم آباد تا منصب وکالت	۱۲۲
۴-۹-۹	پیوستن نادر افشار به شاه طهماسب دوم و رقابت با فتحعلی خان	۱۲۴
۵-۹-۹	قتل فتحعلی خان قاجار	۱۲۴
	سخن آخر	۱۲۷
	پی نوشت‌ها	۱۲۹
	منابع و مآخذ	۱۳۵

پیشگفتار

از ارکان مهم تشکیل و توسعه حکومت صفویان طوایف ترکی بودند که ابتدا نیروی نظامی را در تأسیس حکومت صفویه تشکیل می‌دادند و با به قدرت رسیدن صفویان علاوه بر اینکه مهمترین بخش نیروهای نظامی را تشکیل می‌دادند صاحب مقامات و مناصبی در دستگاه دولت صفویه نیز شدند و از زمان شیخ حیدر به واسطه‌ی بر سر گذاشتن تاج قزلباش به طوایف قزلباش معروف گردیدند. ایل قاجار نیز بخشی از این نیروها بود که از زمان شیوخ صفوی همکاری خود را با صفویان آغاز نمودند. از آن جایی که محل ایل قاجار در نواحی سرحدی ایران بود غالباً امرایی از این ایل به حکومت نواحی مذکور می‌رسیدند و در اکثر جنگ‌های بزرگ در این دوره که به تناوب میان قوای ایران و نیروهای عثمانی و ازبک در مشرق و مغرب ایران روی می‌داد سران و عده‌ای از زبندگان ایل قاجار شرکت داشتند.

از آن جایی که طوایف قزلباش در دوران فرمانروایی صفویان در ایران در حوادث سیاسی - نظامی این دوره نقش چشمگیری داشته‌اند لازم بود به طور جداگانه به هر یک از این طوایف پرداخته شود، از این رو پایان نامه پیش رو به "نقش و اهمیت قاجارها در تحولات سیاسی - نظامی دوره صفویه (۱۱۳۵-۹۰۷ ه.ق.)" می‌پردازد.

به هر حال اطلاعات و مطالب این پژوهش بیشتر با تکیه بر منابع دست اول گرد آمده است. با این وجود در تدوین این پایان نامه با مشکلاتی نیز همراه بود از جمله اینکه منابع دوره‌ی صفویه به برخی از جنبه‌ها و مسائل موضوع مورد بحث هیچ اشاره‌ای نکرده بودند؛ مثلاً وجه تسمیه قاجارها، تاریخچه‌ی این طایفه قبل از ورود به جرگه‌ی طرفداران صفویان، اصل و نسب آنها و بسیاری مسائل دیگر. گذشته از آن، از قبایلی که در اواخر دوره‌ی صفویه از موقعیت برجسته‌ای برخوردار بوده‌اند همانند افشارها و قاجارها در دوران قبلی به ندرت ذکری به میان آمده است و منابع دوره‌ی صفویه صرفاً زمانی به این طوایف اشاره نموده‌اند که در پیوند با صفویان حضور داشته‌اند. البته ناگفته نماند که در منابع دوره‌ی قاجار به مواردی از قبیل اصل و نسب ایل قاجار اشاره شده است اما از آنجایی که این منابع سعی نموده‌اند که قاجارها را از نژاد مغولان معرفی کنند باید مطالب آنها با تحقیق و تفحص بیشتر مورد استناد قرار داد.

از آن گذشته اطلاعات منابع دوره‌ی صفویه از ایل قاجار شامل مطالب جسته و گریخته و گاه متناقضی است که پیوند و ارتباط آنها بایکدیگر بسیار دشوار است.

به هر روی با وجود مشکلات و محدودیت‌های موجود این پایان نامه در نه فصل به شرح زیر تهیه و تدوین گردیده است:

فصل اول: کلیات

فصل دوم: صفویان در تکاپوی قدرت و پیوستن طوایف قزلباش به آنان

فصل سوم: اصل و نسب ایل قاجار و ظهور آنها در تاریخ ایران

فصل چهارم: ایل قاجار در دوره شیوخ صفوی و شاه اسماعیل اول

فصل پنجم: ایل قاجار در دوره شاه طهماسب اول

فصل ششم: ایل قاجار در دوره شاه اسماعیل دوم و شاه محمدخدا بنده

فصل هفتم: ایل قاجار در دوره شاه عباس اول

فصل هشتم: ایل قاجار در دوره شاه صفی و شاه عباس دوم

فصل نهم: ایل قاجار در واپسین سال‌های دوره صفویه

فصل اول

کلیات

۱- تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن

دوره‌ی صفویه یکی از مهمترین ادوار تاریخ ایران است که از مهمترین دلایل اهمیت آن می‌توان به ایجاد وحدت ملی و مذهب رسمی در کشور اشاره کرد که دو اتفاق با اثرات دیرپای در ایران بودند. اما از ارکان تشکیل سلسله‌ی صفویه طوایف قزلباش بودند. ایل قاجار نیز بخشی از این طوایف بود. این ایل در دوران حکومت سلسله‌ی صفویه غالباً به تعهداتی که درباره‌ی حفظ سرحدات ایران داشتند عمل می‌نمودند و نسبت به دربار صفویه وفادار بودند و در این دوره نهضت یا شورشی که جنبه‌ی قیام علیه دولت مرکزی ایران را داشته باشد از این ایل دیده نشده و در اکثر جنگ‌های بزرگ در این دوره که به تناوب میان قوای ایران و نیروهای عثمانی و ازبک در مشرق و مغرب ایران روی می‌داد همچنین در سرکوبی شورش‌های داخلی سران و عده‌ای از زبندگان ایل قاجار شرکت داشتند. یکی از علل آرامش و انقیاد قاجاریه در این دوره بروز اختلاف و دو دستگی در میان سران ایل قاجار بود که مانع از اتحاد آنان می‌گردید.

از آن جایی که تا به حال به جایگاه ایل قاجار در دوره‌ی صفویه پرداخته نشده است لذا این پژوهش از این جهت از اهمیت برخوردار است.

۲-۱ پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق

تا به حال پژوهشی به صورت اختصاصی در رابطه با نقش ایل قاجار در دوره صفویه انجام نشده است اما کتاب‌های زیر اشاراتی بسیار مختصر به این ایل در دوره صفویه نموده‌اند.

- نفیسی (۱۳۴۴): در جلد اول این کتاب به بررسی نژاد قاجارها پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که بر خلاف گفته مورخان دوره قاجار، آن‌ها از نژاد مغولی نیستند بلکه جزو ترکان غربی می‌باشند. همچنین به نام تعدادی از شخصیت‌های قاجاری در دوره صفویه اشاره می‌کند.

- سومر (۱۳۷۱): مهمترین اثر در مورد قزلباش‌ها می‌باشد که در آن به ایل قاجار و شخصیت‌های مهم این ایل در دوره صفویه اشاره کرده است. البته به همه شخصیت‌های ایل قاجار در دوره صفویه نمی‌پردازد.

- شمیم (۱۳۸۴): به صورت خیلی خلاصه و به طور کلی به سرگذشت ایل قاجار در دوره صفوی می‌پردازد ولی از شخصیت‌های مهم این ایل نامی نمی‌برد.

۳-۱ اهداف تحقیق

- بررسی نقش ایل قاجار در تأسیس سلسله صفوی.
- شناخت شخصیت‌های تأثیرگذار ایل قاجار در طول دوران صفوی.
- بررسی نقش ایل قاجار بر تحولات تاریخ ایران در دوره صفوی.

۴-۱ پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق

۴-۱-۱ پرسشها

- تأثیر ایل قاجار در تأسیس سلسله صفوی تا چه حدی بوده است؟
- دسته‌های ایل قاجار بر تحولات دوره صفوی چه تأثیری داشتند؟
- نقش شخصیت‌های مهم این ایل در طول دوران صفوی تا چه حدی بوده است؟
- بیشترین نقش آفرینی قاجارها در کدام حیطه بوده است؟

۴-۱-۲ فرضیات

- ایل قاجار در تأسیس سلسله صفوی نقش داشتند و جزو نیروهای نظامی بودند.

-برخی از دسته‌های این ایل بر تحولات نظامی این دوره مؤثر بوده‌اند.
 -شخصیت‌های نظامی با نفوذی از این ایل در دوره‌ی شاهان صفوی وجود داشته‌اند.
 -نقش ایل قاجار بیشتر در مسائل نظامی و سیاسی بوده است.

۱-۵ روش تحقیق و مراحل آن

این تحقیق به روش توصیفی، تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

۱-۶ معرفی و نقد منابع

۱-۶-۱ منابع اصلی

۱-۶-۱-۵ عالم آرای شاه اسماعیل

از دیگر آثاری که در نیمه‌ی دوم قرن یازدهم هجری قمری، (۱۰۸۶) در دوران سلطنت شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ تا ۱۱۰۵ هـ.ق) تالیف یافته عالم آرای شاه اسماعیل است که نویسنده‌ی آن ناشناس است. علت این امر شاید به خاطر تعصب خاص نویسنده و افشای حقایق پشت پرده‌ی مربوط به زندگانی خصوصی شاه اسماعیل اول بوده و نویسنده سعی کرده است که با افشای آنها به کتاب خود ارزش و اعتباری ببخشد و از طرف دیگر، از خشم شهریار نیز محفوظ و در امان بماند.

بیش از هفت دهم مطالب این کتاب به شرح زندگی و خروج و جنگ‌ها و کشورگیری‌ها و کشورداری شاه اسماعیل اول اختصاص یافته و بقیه اشاراتی کوتاه در باب سلسله‌ی نسب و تاریخ زندگی اسلاف شاه از شیخ صفی تا آغاز کار وی و احوال خانان ترکستان و سلاطین عثمانی و تیموری را در بر می‌گیرد. گویا این کتاب دو مجلد است در یک مجلد. جلد اول در شرح احوال اسلاف شاه تا شیخ صفی تا پایان زندگی سلطان حیدر، و جلد دوم از آغاز کار و خروج شاه اسماعیل تا پایان روزگار وی.

از محتوای کتاب چنین مستفاد می‌شود که مؤلف از طبقه‌ی عوام شیعه و از پیروان و ارادتمندان طریقت خاندان شیخ صفی بوده و شخصی کم سواد که چندان مایه و پایه‌ی علمی نداشته است. اگر چه بنای اثر خود را بر وقایع تاریخی استوار کرده، اما بیشتر به ذوق شخصی خود اعتبار نموده و با شاخ و برگ‌هایی که بر اصل حوادث مسلم تاریخی افزوده و توصیف با آب و تاب معارک و شرح هنرنمایی‌های عیارانه‌ی پهلوانان قزلباش، آن را از مسیر تاریخی صرف منحرف کرده و تاریخ داستانی و یا داستانی تاریخی پرداخته است. به نظر می‌رسد که این

کتاب به خاطر قدر شناسی و ستایش از زحمات و بیان فداکاری‌ها و اعمال خارق العاده‌ی بنیان گذار سلسله صفوی، جهت سرگرمی پیروان مرشد کامل (شاه اسماعیل)، - که متجاوز از صد و پنجاه سال با وی فاصله زمانی داشته‌اند. و البته نقل این خاطره‌ها در محافل عمومی آن روزگار به مذاق آنها شیرین می‌افتاده است - به وجود آمده است. پس وجود خطاهای تاریخی در این کتاب نباید با تعجب تلقی شود.

این کتاب با انشایی بسیار ساده و بی‌پیرایه و به زبان محاوره و تخاطب نگارش یافته و در موارد نسبتاً زیاد از عبارات و تکیه کلام‌ها و اصطلاحات نقالان و قصه پردازان استفاده شده است. باینکه کتاب به دست مؤلفی ارادتمند و موافق با دربار نوشته شده، از ایراد عناوین و القاب ملالت آور طولانی - که خصوصاً در این دوره شیوه‌ی مؤلفان بوده است - پرهیز کرده است.

باین وجود این کتاب بهترین منبع در مورد شخصیت‌های قاجاری است که در زمان شاه اسماعیل اول در وقایع و حوادث سیاسی و نظامی دخیل بوده‌اند زیرا از افرادی از ایل قاجار نام می‌برد که در هیچ‌یک از منابع دوره‌ی صفوی از آنها نامی برده نشده است بر همین اساس از این کتاب در فصل مربوط به شاه اسماعیل استفاده‌ی فراوانی شده است.

۱-۶-۱-۲ احسن التواریخ

در نیمه‌ی دوم قرن دهم هجری قمری حسن بیگ روملو، امیر مشهور از قبیله‌ی چادر نشین قزلباش آذربایجان به نام روملو، طرحی برای یک تاریخ جامع عمومی ریخت. اثر وی به زبان فارسی نوشته شده است. هرچند که عنوان آن " احسن التواریخ " عربی است. این اثر در دوازده مجلد بوده که فقط دو تا از آنها، جلد‌های یازدهم و دوازدهم که وقایع ۸۰۸ تا ۸۹۹ هـ.ق. و ۹۰۰ تا ۹۸۳ هـ.ق. را شرح داده باقی مانده است

احسن التواریخ از منابع مهم تاریخ ایران و کشورهای مجاور آن در قرن دهم هجری قمری است. این کتاب به زبانی ساده نوشته شده و وقایع را سال به سال به تفصیل شرح داده و در پایان وقایع هر سال اطلاعات مبسوط و پرارزشی در تذکره‌ی حیات رجال سیاسی و فقها و دانشمندان و شاعران که در آن سال وفات یافته‌اند، آورده است. در این اثر، اطلاعات فراوان درباره‌ی تاریخ داخلی برخی از نواحی ایران به خصوص در قیام‌های مردم و ایلات چادر نشین ایران و سیورغال‌ها و غیره می‌دهد.

جلد یازدهم این کتاب مشتمل بر حوادث تاریخی ایران از مرگ تیمور (۸۰۷ هـ.ق) تا ۹۰۰ هـ.ق. متضمن شرح احوال شاه رخ و دیگر گورکانیان و سلاطین قراقویونلو و آق قویونلو می‌باشد.